

my en den Drucker

sal zyff en trouwlich
gebeden en vergulst.
des Complwaan, verlobt
dat heb de Drucker
Complwan Ryedaler,

6. 5 yae pennings so
sependen, so veel de
gepen, als de andere
licken, oft ten min-
ste, acht heb contract,
waerachtigen. In gegun heest.

dat heb en mynlyly mit bedacht
en de 7. 10. 15. te wassen: Maer
en ten honden an alle over-sonden:
alderley Collegien in de Ho-
wanden, en in de honden Ryed.
waerachtigen, en onghewyck der
en nicht overten.

reke, dat de d'ne Hieren Burger-
schapp, doen, en stellen
en daer en wout de Honden Ryed.
en ten honden, over 6. oft 7. wassen
en ten honden der leverantien
en ten honden der wassen ten geson-

en ten honden, dese myne handt,
en ten honden, ten gesetteder
en ten honden, wegen dese
en ten honden, oft en mynproden

Joh. Pivartt.

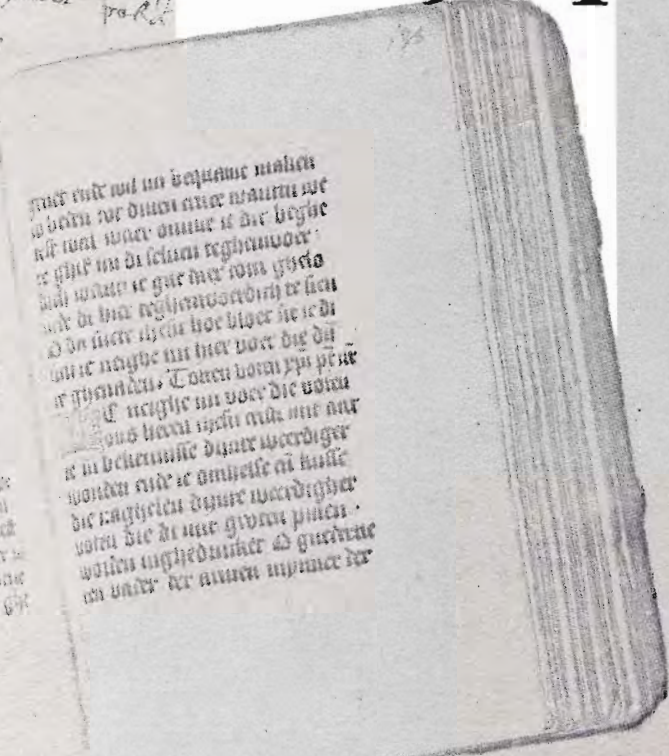
ONS WAARDEEL

Tijdschrift van de Drechtse Historische Vereniging voor Geschiedenis en Genealogie

- Vakorganisaties in Emmen.
- Genealogie Westerhuis (I).
- de gebroeders Salomon.
- Familie Mensingh.

90/1

giet ende wil in bejandte maken
en doen der duist ane waarm wt
en wil waer omme te die beghe
te ghij en di selven reghenvoor
dat waarm te gae mer rom ghed
en di hier reghenvoerdich te sien
en de ane die en hoe bider te die
en te nage te hier voer die di
en ghemden. Toen doen ppi pe te
en neighe en voer die wout
en dus haren nage en en au
en in bekenne diare weerdiger
wouden ende te omijete en kulle
die nage ten di gure weerdiger
wout die di enne guren puden
wouten nage d'witer en gurene
en vander der anen nage te der

Tweemaandelijkse uitgave van de Drentse
Historische Vereniging,
vereniging voor geschiedenis en genealogie

waarin opgenomen 'de baander'
en 'spint arwt'n'

Redactie:

drs. Jan Bos
R.G. Tjassens
mw. drs. R.I.A. Nip
B.J. Mensingh

Redactie-adres:

Postbus 243
9400 AE Assen
ISSN 0168 - 0773

<i>J. Bos</i> Vakorganisaties in Emmen tot 1940	2
<i>J.R. Westerhuis</i> De familie Westerhuis te Gieten en aanverwanten (I)	21
<i>D. de Hes-Marbus</i> De gebroeders Berend en Bendix Salomons uit Coevorden	30
<i>T.R. Hogen Esch-Kuipers</i> Correcties en aanvullingen op het artikel over de familie Mensingh (89/1, p. 2-22)	36
<i>B.J. Mensingh</i> Een laatste reactie	37
Vrouwluu	39
Boekbesprekingen	40

Medewerkers aan dit nummer

drs. J. Bos
de Vallei 47
9405 KH Assen

D. de Hes-Marbus
Goeverneurkade 153
2274 KN Voorburg

T.R. Hogen Esch-Kuipers
Veldakkersweg 21
9756 AK Glimmen

B. Mensingh
Veldakkersweg 21
7875 BS Exloo

J.R. Westerhuis
Beatrixweg 51
9759 AB De Wijk

Drents Historische Vereniging, vereniging voor geschiedenis en genealogie

Correspondentieadres
Postbus 243, 9400 AE Assen
Postgirorekening
35.50.141

Secretaris algemeen
J. Westerhof
Secretaris afdeling Geschiedenis
H.R. Tupan

Secretaris afdeling Genealogie
J. Stenvert
Genealogisch Registratiecentrum
Postbus 243, 9400 AE Assen
Uitlening DTB
J. Stenvert, Sweelinckplein 1,
9402 TV Assen
Fotokopieën familieadvertenties

Centraal Bureau voor Genealogie
H.J. van Zaanen,
Dirk Hoogenraadstraat 34
2586 TJ Scheveningen
Contributie
f. 37,50 per jaar

Vakorganisaties in Emmen tot 1940

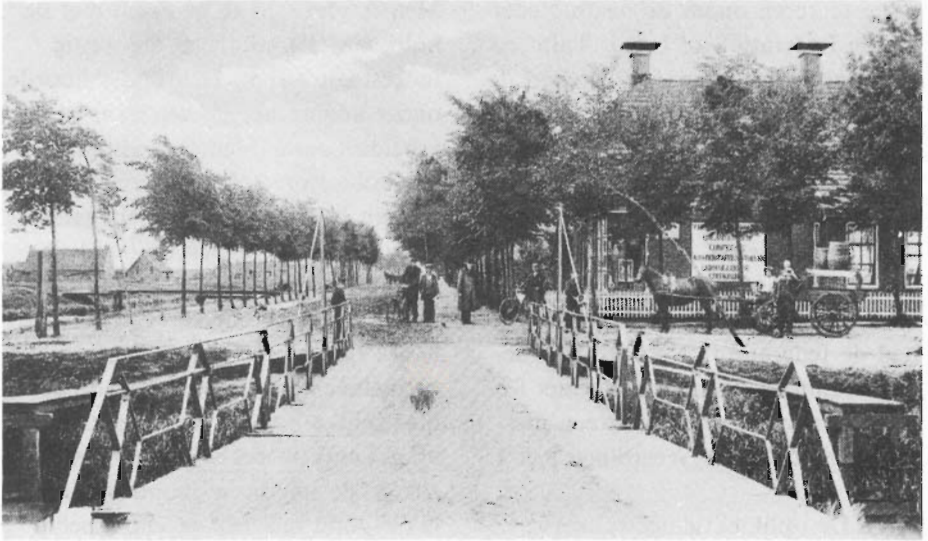
Eind oktober van het vorige jaar is in Emmen het boek *Geschiedenis van Emmen en Zuidoost-Drenthe* ten doop gehouden. Dat dit boek behalve een verantwoord stuk geschiedenis, ook een aanzet wil zijn om nog meer historisch onderzoek naar deze streek van Drenthe te verrichten is duidelijk. Dit artikel is een soort overgangsvorm. Het is enerzijds grotendeels de spin-off van onderzoek wat is verricht ten behoeve van het schrijven van het hoofdstuk "Sociale strijd in het veengebied tot 1940". Anderzijds is het een vorm van nader onderzoek, omdat het verhaal dat in dit artikel wordt verteld slechts in een zeer beknopte versie in de *Geschiedenis van Emmen* staat.

Van alle plaatsen in Drenthe heeft Emmen de meeste verschillende soorten vakbonden gehad: onafhankelijke, moderne (socialistische), christelijke, katholieke en neutrale. Bovendien kende het veengebied gezien over de periode 1920-1940 gemiddeld één van de hoogste graden van vakorganisatie in de provincie. Dat maakt het interessant om eens te zien wat deze bonden voorstonden en hoe zij te werk gingen.

De onafhankelijke bond

Op 10 oktober 1897 werd te St.-Jacobiparochie de eerste landelijke vakorganisatie van landarbeiders opgericht: de Nederlandse Bond van Landarbeiders (NBvL). Deze sloot zich onmiddellijk aan bij de syndicalistische (anarchistische) vakcentrale het NAS. Het doel was alle landarbeiders te verenigen met eerbiediging van ieders godsdienstige en politieke overtuiging om zo de arbeiders stoffelijk en zedelijk te verheffen. Politieke actie werd afgewezen, omdat men van kiesrecht en parlement geen heil verwachtte. Alleen de sociale strijd moest gevoerd worden.

In de eerste jaren van zijn bestaan maakte de bond een grote groei door met in 1903 als hoogtepunt landelijk ongeveer 2400 leden in 43 afdelingen¹. Ditmaal ging de ontwikkeling niet, zoals na 1888, aan Zuidoost-Drenthe voorbij. In 1899 werd in Nieuw Amsterdam de Velden Veenarbeiders Vereniging De Eendracht opgericht, welke zich aansloot bij de NBvL. De vereniging had ongeveer 200 leden en vroeg vijfcenten contributie per week gedurende acht maanden per jaar. Zo konden de leden bij ziekte een uitkering

Emmercompasuum was een centrum van anarchisme en syndicalisme (foto DMA)

van f. 5,- ontvangen. Voorts stelde de vereniging zich ten doel om aan het begin van het verveeringsseizoen met de werkgevers te overleggen over de hoogte van het loon en de arbeidsduur. In 1903 had de bond in Emmen afdelingen in Nieuw Amsterdam, Erica, Nieuw Weerdinge en Emmer Compasuum², waarvan de eerste drie niet bewust uit de anarchistische hoek kwamen. Dat was wel het geval met de afdeling in Emmer Compasuum, die vanuit de sociaal-anarchistische/syndicalistische hoek was opgericht. De afdeling droeg de naam Vooruitgang Is Ons Streven en had zich in 1901 aangesloten. Daarnaast bestond de arbeidstersvereniging Zustertrouw. Na verloop van tijd ging de afdeling, evenals de bond zelf, ten onder en het zou tot het stakingsjaar 1921 duren voordat de vrije socialisten rond Emmer Compasuum zich weer in een vakbond organiseerden³.

Na 1903 ging het snel bergaf-

waarts met de NBvL. Via 1600 leden in september 1905 daalde het ledental razendsnel tot 860 in december van datzelfde jaar. Vele afdelingen verlieten de bond, waaronder De Eendracht in Nieuw Amsterdam in februari 1905⁴. Ook Nieuw Weerdinge en Erica scheidden zich af. In deze periode kon in het veen slechts weinig loonstrijd gevoerd worden, zodat bij de gemiddelde arbeider de lust tot organisatie en de daaraan gekoppelde betaling van de wekelijkse contributie sterk afnam. Bovendien konden vele gematigde verenigingen zich waarschijnlijk uiteindelijk toch niet vinden in het anarchistisch/syndicalistische NAS.

In 1914 verdween de NBvL van het toneel om een jaar later als de Federatieve Bond van Landarbeiders te worden heropgericht. Het ledental bleef echter laag, schommelend rond de honderdenvijftig, en in 1918 hief de bond zichzelf andermaal op om echter opnieuw in het volgende jaar

terug te keren onder de naam Nederlandse Federatie van Land- Tuin- en Zuivelarbeiders. Vanaf 1920 werd deze bond actief in de Emmer venen en dankzij de activiteiten van de propagandisten Mulder en Lansink liepen aanvankelijk vele leden van de zogenaamde 'moderne' of sociaal-democratische bond over naar de onafhankelijke. Op 31 december 1921 had de federatie in Emmen de afdelingen Emmer-Compasuum met 87 leden, Emmer Erfscheidenveen met 90 leden en Nieuw Weerdinge met 15 leden.

De opbloei, aangewakkerd door de grote staking van 1921 waarin de anarchisten een grote rol hadden gespeeld, was van korte duur. Het getal van 689 leden dat de federatie in 1922 telde, kelderde in een jaar tijd naar 85. De invloed van de bond was nadien dan ook uiterst miniem⁵.

De moderne bond

In 1909 ontstond uit een samenvoeging van de in 1900 opgerichte Bond van Zuivelfabriekarbeiders en de in 1907 gestichtte Nieuwe Nederlandse Bond van Landarbeiders de Nederlandsche Bond van Arbeiders in het Landbouw- Tuinbouw- en Zuivelbedrijf⁶. De bond sloot zich bij het in 1907 ontstane Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) aan. Pieter Hiemstra werd propagandist en twee jaar later voorzitter.

Oorspronkelijk telde de vakorganisatie 1087 leden in 65 afdelingen, waarvan 55 in Friesland⁷. Het doel was de behartiging en de bevordering van de belangen van de leden, alsmede de verhoging van hun levenspeil⁸.

Men trachtte dit te bereiken met behulp van alle middelen die wettig toegestaan waren. Daaronder hoorde onder andere het streven naar betere arbeidsvoorwaarden, het aangaan van collectieve arbeidsovereenkomsten en het voeren van propaganda. Deze elementen gaven de bond de benaming 'modern'. De organisatie verschilde sterk van die van de onafhankelijke bond. Waren de sociaalanarchistische/syndicalistische plaatselijke bonden in grote mate onafhankelijk in het bestieren van hun zaken, de 'moderne' bond was een NVV bond met een gecentraliseerd bestuur, gedisciplineerd gedrag, fulltime bezoldigde bestuurders en goed georganiseerde en gefinancierde stakingen.

Evenals het NVV zelf leunde de landarbeidersbond sterk tegen de SDAP aan: „het (is) vanzelfsprekend (...) dat de moderne vakbeweging en de SDAP, die beide de zelfstandige strijd voor verheffing van de arbeidersklasse voeren, elkaar daarbij steunen, hoewel ieder lichaam volkomen vrijheid van handelen houdt”⁹. Samen streden de vakorganisatie en de sociaal-democratische partij voor algemeen kiesrecht, een wettelijke ongevallenverzekering, staatspensioen en een wettelijke regeling van de arbeidsduur. Ook in de personele sfeer kwam de nauwe band tot uitdrukking. Van 1921 tot 1937 was voorzitter P. Hiemstra lid van de Tweede Kamer voor de SDAP en vooral ook op lokaal niveau waren bondsbestuurders vaak tevens actief in de partij.

Toen de sociaal-democraten rond 1911 voor het eerst voet aan de

grond kregen in Zuidoost-Drenthe werd eveneens getracht afdelingen van de landarbeidersbond op te richten, hetgeen echter mislukte. Op grote schaal werden in dat jaar manifesten verspreid met de oproep zich bij de modernen aan te sluiten in plaats van bij de plaatselijke organisaties¹⁰. Echter, ondanks het feit dat men het anarchisme in de venen grotendeels had afgezworen, was het door de anarchisten ingehamerde wantrouwen jegens de moderne bond nog niet verdwenen¹¹. In 1915 leek het voor het eerst te zullen gelukken. In Zwartemeer werd een afdeling van de bond van landarbeiders opgericht, maar deze ging ook al snel weer ter ziele¹². Toch was de tijd er rijp voor. In het volgende jaar wist de bond in Drenthe 228 leden te verwerven en werd Jan Hilgenga als vierde bezoldigd bestuurder aangesteld. Hij werd speciaal belast met Groningen en Drenthe. Twee jaren later, in 1918, kreeg hij de steun van de uit Stads-kanaal afkomstige Theo Arnoldussen, die als propagandist exclusief voor de veenstreken was aangetrokken. Hij vestigde zich in Emmen. Arnoldussen richtte zijn propaganda vooral tegen de 'onafhankelijken', de anarchisten en de syndicalisten. Hij schreef: 'Ons offensief in de venen! Het is begonnen, overal lopen wij storm tegen de verschansingen der plaatselijke verenigingetjes. Als kaartenhuizen storten ze in elkaar...' ¹³.

Augustus 1918 bracht Emmen een door de moderne bond georganiseerd congres van veenarbeiders. Alle afdelingen zonden afgevaardigden, terwijl daarnaast een 400-tal veenar-

beiders was opgekomen. Sprekers waren voorzitter P. Hiemstra die de wording van de vakbeweging in Nederland schilderde en Hoogerhuis die de noodzaak van beperking van kinder- en vrouwenarbeid onderstreepte. Arnoldussen sprak over onderwijs, woningtoestanden en de levensmiddelenvoorziening, die ten gevolge van de Eerste Wereldoorlog nogal haperde¹⁴. Het congres leidde, behalve tot het zich aansluiten van meer veenarbeiders bij de bond, ertoe dat de afdelingen in Zuidoost-Drenthe zich aaneensloten in de 'Federatie Emmen en omstreken'. Secretaris van de nieuwe federatie werd Arnoldussen.

De meeste dorpen in de gemeente kenden rond 1920 naast de afdelingen van de SDAP, nu ook die van de socialistische landarbeidersbond. Hoewel dit bij gebrek aan ledenlijsten of cijfers niet te bewijzen valt, is het niet te gewaagd te veronderstellen dat vele leden van de vakbeweging ook SDAP-leden of kiezers waren en omgekeerd. Beide organisaties zullen op plaatselijk niveau nauw samen gewerkt hebben, niet in de laatste plaats door de dikwijls nauwe personele banden. Zo werd H. Jager, die secretaris was van de afdeling Nieuw Amsterdam, in 1919 voor de SDAP lid van de gemeenteraad. De in 1920 als bezoldigd federatiebestuurder aangestelde Sije Veenstra was ook sociaal-democratisch gemeenteraadslid¹⁵. Zo zijn er meer voorbeelden te geven.

Zijn eerste belangrijke succes in de venen wist de moderne bond te bereiken door de voedselrantsoenen, die voor de fysiek zware veenarbeid

Vermoedelijk een 1 mei-demonstratie van diverse vakbonden in Emmen (jaren twintig)(foto DMA)

te laag waren, in 1918 verhoogd te krijgen¹⁶. De angst van de regering voor stagnering van de op dat moment bij gebrek aan andere brandstoffen hoogst vitale turfproductie zal hierbij overigens ook wel een rol gespeeld hebben. Belangrijk was eveneens de oprichting in 1919 van een Bureau voor Arbeidsrecht, waar aan individuele leden adviezen werden gegeven bij loongeschillen, ontslag- en huurkwesties en belastingzaken¹⁷. Vele tientallen arbeiders kregen voor de rechter uiteindelijk hun gelijk. De bond bereikte in maart 1920 haar voorlopig hoogtepunt met een ledental van 17660.

Tabel 1

Het totaal aantal leden van de moderne bond

1-01-1909:	1077
1-10-1909:	800
1-10-1910:	857
1-10-1911:	870

1-10-1912:	2130
1-10-1913:	4488
1-10-1914:	4600
1-10-1915:	4785
1-10-1916:	7341
1-10-1917:	9803
1-10-1918:	10664
1-10-1919:	12934
1-10-1920:	14634
1-10-1921:	11869
1-10-1922:	8955
1-10-1923:	5195
1-10-1924:	6455
1-10-1925:	6490
1-01-1927:	6825
1-01-1929:	8387
1-01-1931:	16044
1-01-1933:	32604
1-01-1934:	34123
1-01-1935:	32235
1-01-1937:	28943
1-01-1938:	29464
1-01-1939:	29960

Tabel 2*Het aantal leden in Drenthe*

jaar	leden in Drenthe	veenarbeiders
1916	?	228
1918	1229	1038
1920	2586	1480
1922	1981	1412
1925	2158	1667
1927	1769	?
1929	1956	?
1931	3526	2175
1933*	6025	3249

* vanaf 1933 worden de jaarverslagen niet meer in 'Vereenigt U' afgedrukt en ook in het archief van de bond op het IISG ontbreken deze verslagen.

De hierboven afgedrukte staten geven duidelijk weer dat het ledental van de Nederlandse Bond van Arbeiders in het Landbouw- Tuinbouw- en Zuivelbedrijf in het eerst van de jaren twintig dramatisch terugliep met 1923 als absoluut dieptepunt. Het zou tot het einde van de jaren twintig en het begin van de jaren dertig duren voordat dit zich had hersteld. Het is echter opvallend om te zien dat de aanhang van de moderne landarbeidersbond in het Drentse veen, die zo moeizaam verkregen was, naderhand trouwer bleek te zijn dan die in de andere beroepsgroepen. Zakte landelijk het ledental van 14634 op 10 oktober 1920 naar 6490 op 1 januari 1925, in de veenstreken steeg het van 1480 naar 1667. Een rol hierbij speelde dat in Emmen een arbeider georganiseerd moest zijn in een bond met een door de overheid erkende werklozenkas om voor werkverschaffing en steun in aanmerking te komen. In

de jaren twintig was de moderne zowel landelijk als in Emmen de grootste landarbeidersbond.

Toch had ook hij zijn moeilijkheden in deze periode. De door de federatie aangestelde bezoldigd secretaris S. Veenstra, was met het oog op een snel groeiende organisatie aangesteld. Toen deze groei evenwel tegenviel moest hij in 1925 bij gebrek aan financiële middelen ontslagen worden¹⁹. Propagandist Arnoldussen vertrok, maar hij werd in 1923 vervangen door C.J. Portegies, die ook in Emmen kwam wonen. Portegies werd tevens lid van het hoofdbestuur en voor de SDAP lid van de Emmer gemeenteraad en van provinciale staten, hetgeen nogmaals de nauwe band tussen de moderne bond en de sociaal-democratische partij benadrukt²⁰. Hij werd in 1930 opgevolgd als propagandist door G. Akkerman, die de fakkel op zijn beurt overgaf aan A.H. Buissink²¹.

Economische crises zijn altijd moeilijke tijden voor vakbonden om zich tegenover de leden waar te maken. Het devies van de bonden om in de werkverschaffing stakingen nooit als machtsmiddel te gebruiken omdat dat daar geen zin had, gold deels ook voor de veenderij zelf. Vele verveners voelden er dikwijls weinig voor te graven als dit toch niets of alleen maar verlies opleverde. Het was hen dus ook een zorg of de veenarbeiders wel of niet aan de slag gingen; een staking kan nu eenmaal alleen een effectief middel zijn als de werkgevers er zelf ook belang bij hebben dat er gewerkt wordt. Toch is het niet zo dat het bestaan van de bond in deze periode zinloos was.

Als hij er niet was geweest, was het de veenarbeiders en ook degenen die werkzaam waren in de werkverschaffing zonder twijfel nog veel slechter vergaan. Vaak wisten de vakorganisaties al te sterke loonsverlagingen te voorkomen of zelfs een pas op de plaats te bereiken. Dit laatste gelukte echter steeds alleen dan, wanneer het veenbedrijf in het jaar tevoren naar verhouding redelijk goed gedraaid had en wanneer de vooruitzichten niet al te slecht waren.

Vanaf het begin van de jaren dertig nam het ledental van de moderne bond, evenals dat van de twee andere grote organisaties, weer toe en kon hij naar de verveners, maar ook naar de betrokken overheidsinstanties, een sterke vuist maken. Voor de arbeiders in de werkverschaffing bleef het echter bijzonder moeilijk iets te bereiken, omdat daar de traditionele vakbondsmiddelen lam geslagen waren en de overheid ook in overlegsituaties geen duimbreed toegaf.

In de periode van 1920 tot in de jaren dertig heeft de moderne bond, meer dan de anderen, propaganda bedreven. Dit gebeurde door middel van het verspreiden van pamfletten en van het bondsblad *Vereenigt U*, maar vooral ook door het organiseren van grote bijeenkomsten en vergaderingen, soms alleen, soms met de federatie Emmen van de SDAP. Op deze meetings werd geageerd tegen de te lage lonen, maar vooral ook tegen het als volstrekt onvoldoende gekarakteriseerde overheidsbeleid ten aanzien van de werkloosheid. Sprekers waren behalve de propagandist voor de venen Portegies

ook Hilgenga en bondsvoorzitter P. Hiemstra. De tactiek die door Arnoldussen, en niet alleen door hem, was begonnen om zich sterk af te zetten tegen uiterst links, werd gedurende de hele periode voortgezet. Zo hield de bond op 29 augustus 1926 met opzet een grote bijeenkomst van bijna duizend mensen in het anarchistisch centrum Emmer Compasuum om daar, zoals Portegies zei, te demonstreren voor klassegenoten die nog steeds niet begrepen dat alleen de georganiseerde klassenstrijd effect had. Anarchistisch of communistisch, zonder organisatie waren de arbeiders willoos aan de werkgevers overgeleverd, aldus Portegies²².

Naar rechts werd zoveel mogelijk de samenwerking met de christelijken en katholieken gezocht. De neutralen, voor zover gebleven, mochten af en toe mee doen, maar werden door alle drie enigszins als vlees noch vis gezien. De samenwerking tussen de drie grote landelijke vakorganisaties verliep niet altijd vlekkeloos, meningsverschillen deden zich regelmatig voor, maar het besef dat ze eigenlijk niet meer zonder elkaar konden, bracht de drie steeds weer tesamen. Samenwerking zocht de moderne bond ook over de grens. Omdat een flink aantal Emmenaren in Duitsland in het veen werkte ontstond in 1929 voor het eerst overleg tussen de Duitse en Nederlandse moderne bonden over gemeenschappelijke loonacties in de venen. Ook de confessionele bonden zouden worden uitgenodigd om deel te nemen aan de besprekingen hieromtrent²³. Wat hiervan het uiteindelijke resultaat was, is enigszins onduidelijk. Zeker

is wel dat het contact na de komst van de nazi's in 1933 noodzakelijkerwijze is afgebroken.

In de tweede helft van de jaren dertig namen zowel de loonacties als de propaganda-activiteiten van de bond af. Er was nog wel eens een bijeenkomst uit protest tegen de werkloosheidspolitiek of tegen het opkomende fascisme, maar lang niet zo frequent meer als voorheen. Het gaat mijns inziens niet te ver te veronderstellen dat zowel de bond als haar leden door de vanaf 1921 voortdurend gevoerde strijd afgemat waren. Door en na de oorlog zou een geheel nieuwe situatie ontstaan, die ook op het functioneren van de vakbonden, in casu de landarbeidersbond, zijn weerslag zou hebben.

De neutrale bond

Waarschijnlijk als reactie op het ontstaan van de zogenaamde onafhankelijke bonden die zich bij het NAS aansloten, werden enkele plaatselijke

neutrale bonden opgericht. De neutralen wilden politiek noch kerkelijk gebonden zijn en streefden ernaar in onderlinge samenwerking en in overleg met de verveners te komen tot betere arbeidsvoorwaarden. Stakingen mochten daarbij niet meer dan een uiterste noodgreep zijn. In de praktijk hebben echter ook veel neutrale veenarbeidersverenigingen stakingen uitgeroepen.

In 1909 werd in Barger Oosterveen de neutrale werkliedenvereniging De Eendracht opgericht, in 1910 gevolgd door de Nieuw Weerdinger Neutrale Veenarbeidersbond Eendracht. De beide bonden bereikten een behoorlijke omvang en hadden in 1920 respectievelijk 374 en 406 leden²⁴. Geen der beide verenigingen sloot zich direct al bij een landelijke centrale aan. Niet bij het aloude, in 1871 opgerichte Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond (ANVV) en ook niet bij het in 1912 ontstane Nederlandsch Verbond van

Het omzetten van gedroogde turven in de Emmer venen was vooral vrouwenwerk, ca. 1930 (foto DMA)

Neutrale Vakverenigingen (NVNV). De eerste Zuidoost-Drentse vereniging die zich in oktober 1920 aansloot bij het een jaar eerder uit het NVNV en enkele bonden van overheidspersoneel ontstane Algemeen Nederlandsch Vakverbond (ANV) was de Eendracht uit Barger Oosterveen²⁵. De Eendracht was door de modernen zwaar onder druk gezet om naar hun gelederen over te stappen. Om dit te bereiken zorgde de socialistische bond er voor dat de neutrale vereniging niet tot de cao-onderhandelingen van 1920 werd toegelaten, in de hoop dat ze dan ze wel eieren voor haar geld zou kiezen. De neutralen voelden zich in de hoek gedrukt en zochten natuurlijk geen steun bij hun belagers, maar bij het ANV. De propaganda van de modernen werd nadien nog feller. 'Wij stellen uitdrukkelijk vast, dat iedere veenarbeider, die lid dier vereniging wordt, zich laat inlijven bij de vereniging, die met gouden koorden aan de werkgevers en kapitalisten is verbonden'²⁶.

Een grote handicap voor de neutrale veenarbeidersvereniging was dat ze in tegenstelling tot de moderne bonden, geen werklozenkas had, hoewel deze in oktober 1919 al was aangevraagd bij de minister. In Emmen kwamen alleen leden van bonden met een erkende werklozenkas in aanmerking voor plaatsing in de in 1921 begonnen werkverschaffing en voor een uitkering op grond van de steunregeling. Alleen de modern, christelijk of katholiek georganiseerde arbeiders kwamen op deze manier aan de bak. Vele neutraal georganiseerden liepen daarom alsnog over naar het socia-

listische kamp. De Eendracht deed er via burgemeester Kootstra, zelf van vrijzinnig democratische en derhalve neutrale huize, en via het ANV alles aan om het door haar ingediende reglement voor een werklozenkas door de minister goedgekeurd te krijgen. Op korte termijn gelukte dit echter niet.

Ondertussen was vanuit het ANV de Algemeene Nederlandsche Bond van Tuin- Veen- en aanverwante Vakarbeiders opgericht en wist de Eendracht, dat zelf afdelingen in Erica, Klazienaveen, Oranjedorp en Zwartemeer had, ook de neutrale bonden Werkmansbelang te Emmer Compasuum en Ons Belang te Barger Compasuum over te halen tot toetreding. De neutrale bonden Eendracht te Nieuw Weerdinge en Ons Belang te Emmer Erfscheidenveen, samen ongeveer evenveel leden tellend als bovengenoemde drie, besloten hiertoe evenwel niet.

Het ledental van de aangesloten verenigingen was intussen flink geslonken. Had De Eendracht in 1920 alleen nog bijna vijfhonderd leden, in 1921 telden de drie aangesloten bonden samen nog slechts 467 leden. De hele neutrale landarbeidersbond had landelijk gezien overigens slechts 43 leden meer. De eerste taak van de nieuwe bond was te komen tot een werklozenkas. Het door De Eendracht ingediende reglement werd enigszins aangepast opnieuw voorgelegd aan de Rijksdienst der Werkloosheidsverzekering en Arbeidsbemiddeling. Vooruitlopend op de goedkeuring ging men al vast contributie heffen. De goedkeuring liet evenwel andermaal op zich wachten,

zodat de moderne bond dankbaar gebruik kon maken van het feit dat de concurrent nog steeds niet over een gesubsidieerde kas beschikte. Pas op 26 september keurde de minister van Arbeid het reglement goed,²⁷ maar het was te laat. Tot een sterke groei van de neutrale landarbeidersbond is het nadien nooit meer gekomen. Het ledental kelderde naar een dieptepunt van 68 personen in 1929 en hoewel dit zich herstelde tot een 350 à 400-tal in de tweede helft van de jaren dertig heeft de bond niet veel invloed meer kunnen uitoefenen²⁸.

De christelijke bond

De oudste christelijke bond van arbeiders was het al in 1876 opgerichte Nederlandsch Werkliedenverbond Patrimonium. Deze organisatie wilde een band leggen tussen patroons en arbeiders, middenstanders, boeren, dominees en andere beroepsgroepen om op grond van de Bijbel een antwoord te zoeken op sociale vraagstukken²⁹. Het karakter van Patrimonium week dus af van dat van de tot nu toe behandelde bonden. Omdat de band tussen Patrimonium en de christelijke arbeiders echter blijkbaar niet sterk genoeg was werd in 1900 vanuit het werkliedenverbond het Christelijk Arbeids Secretariaat (CAS) opgericht³⁰. Het CAS nam in 1901 het initiatief voor de tot stand koming van de Protestants Christelijke Bond van Land- Tuinbouw- en Veldarbeiders. Op haar hoogtepunt in 1904 telde de christelijke bond 650 leden verspreid over veertien afdelingen, waaronder Recht en Plicht te Nieuw Weerdinge en de veenarbeidersvereniging Bidt en Werkt te Em-

mer Compasuum met respectievelijk 80 en 100 leden³¹. De bond zelf was echter weinig levensvatbaar. Na een sterke teruggang van het ledental werd hij in 1906 opgeheven. De plaatselijke verenigingen bleven evenwel voortbestaan en rond 1910 waren er veenarbeidersverenigingen op christelijke grondslag in Barger Oosterveen, Emmer Compasuum, Emmer Erfscheidenveen, Nieuw Amsterdam, Nieuw Weerdinge, Oranjedorp en waarschijnlijk ook in Klazienaveen en Roswinkel³². Vrijwel al deze verenigingen waren opgericht op initiatief van predikanten die de christelijke arbeiders wilden behouden voor het geloof en die bang waren voor de snelle opmars van de moderne bond.

Aldus was de situatie toen vanuit het inmiddels ontstane Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) in 1914 een reeds bestaande Groningse bond van landarbeiders werd omgevormd tot de Nederlandsche Christelijke Bond van Landbouw- Tuinbouw en Zuivelarbeiders (NCLB)³³. De bestaande veenarbeidersverenigingen te Barger Oosterveen, Nieuw Weerdinge, Emmer Compasuum en Nieuw Amsterdam sloten zich in 1915 bij de NCLB aan. Helaas gingen de eerste drie in hetzelfde en in het volgende jaar al weer verloren. Dit betekent overigens niet noodzakelijkerwijze dat de verenigingen zelf ook ophielden te bestaan. Het betekent alleen maar dat ze ophielden afdelingen van de NCLB te zijn.

Vanaf 1920 kreeg de christelijke bond de wind weer in de zeilen. De oorzaak hiervan moet zonder twijfel mede gezocht worden in het

feit dat zij in het jaar daarvoor een goedgekeurde werklozenkas had gekregen. Een dergelijke kas trok ook bij de andere bonden veel leden. In 1922 had de vakvereniging afdelingen in Amsterdamscheveld, Barger Compasuum, Emmer Compasuum, Erica, Klazienaveen, Nieuw Amsterdam, Nieuw Weerdinge, Zuid Barge en Zwartemeer.

De grondslag van de christelijke vakorganisatie bestond in de aanvaarding van de christelijke beginselen en de verwerping van de klasstrijd. Het streven was er op gericht om door middel van samenwerking tussen patroons en arbeiders,

rechtvaardigheid en naastenliefde op sociaal terrein te bereiken en de arbeiders zowel stoffelijk als zedelijk te verheffen met eerbiediging van de bestaande maatschappelijke orde³⁴.

De NCLB nam, anders dan de moderne bond ten opzichte van de SDAP, tegenover de confessionele partijen een neutrale houding aan. Dat wil niet zeggen dat geen onderlinge contacten waren, maar deze waren aanmerkelijk minder intens dan bij de sociaal-democraten.

Het verloop van het ledental van de bond geeft hetzelfde beeld te zien als bij de moderne en de katholieke bond.

Tabel 3

Ledental van de NCLB landelijk en in Drenthe

jaar	Nederland	Drenthe	jaar	Nederland	Drenthe
1920	7755	518	1930	8762	1089
1921	9343	638	1931	9825	1173
1922	9229	1365	1932	16652	1519
1923	6718	843	1933	24597	2332
1924	4533	354	1934	26805	2425
1925	5243	714	1935	26635	2362
1926	5646	?	1936	25081	1886
1927	5654	712	1937	25406	(2919, CNV)*
1928	5575	607	1938	24558	(3071, CNV)*
1929	6297	730	1939	24544	1779
			1940	25036	1794

*Voor deze jaren is alleen het totale CNV-ledental voor Drenthe bekend

Na een sterke terugval in de eerste helft van de jaren twintig volgde aan het begin van de jaren dertig een krachtig herstel. Het ontbreken van specifieke cijfers over het aantal christelijk georganiseerde veenarbeiders in Drenthe maakt het, in tegenstelling tot bij de moderne bond tot 1933, niet mogelijk vast te stellen of

ook bij de NCLB onder de Drentse veenarbeiders het ledental in de jaren twintig niet terug viel. Ongeveer rond 1938 deed zich, evenals bij de twee andere grote bonden een hernieuwde afname van het ledental voor. Vergelijking van de Drentse ledentallen van beide bonden leert dat de moderne bond steeds de grootste is ge-

weest. Voor het overige spreken de cijfers voor zich.

De christelijke bond wist in de Emmer venen een hechte aanhang op te bouwen, zelfs zo sterk dat de landelijke bestuurders de omgeving Emmen als een van de belangrijkste steunpunten van de NCLB beschouwden³⁶. Hetgeen de neutrale bond overkwam, die de klap van de terugval in de twintiger jaren nooit meer te boven zou komen, overkwam de christelijke vakbond niet. Tot de oorlog speelde zij in Emmen met de moderne en de katholieke organisaties een grote rol in de strijd voor de emancipatie van de veenarbeiders.

Tot slot moet nog vermeld worden dat de gemeente Emmen enkele afdelingen kende van de in 1896 van Patrimonium afgescheiden Christelijk Nationale Werkmansbond, onder andere te Nieuw Amsterdam, Roswinkel en Emmen. De bond heeft echter in de sociale strijd in het veen nauwelijks een rol gespeeld, vooral doordat hij zich nooit met naar politiek zwemende zaken bezig wilde houden en bovendien stakingen als pressiemiddel absoluut afwees.

De Rooms Katholieke bond

Het in 1904 opgerichte Nederlandse Rooms Katholieke Bloemisten en Tuinliedensecretariaat liet tot 1912 geen land- en veenarbeiders tot haar gelederen toe. In dat jaar werd het vaktechnisch beperkte standpunt verlaten en werd de naam gewijzigd in de Nederlandsche Bond van R.K. Bloemist-, Land- en Tuinbouwlieden St. Deusdedit. Doel van de bond

was, evenals bij de christelijke, de behartiging van de stoffelijke en zedelijke belangen der leden. De strijd voor een beter bestaan had in haar ogen geen zin als het zedelijk en godsdienstig leven niet op de eerste plaats stond.

In tegenstelling tot de andere bonden lag bij Deusdedit logischerwijze het zwaartepunt niet in de noordelijke maar in de katholieke zuidelijke provincies. De enige plaats in het noorden waar de bond een flinke aanhang had, was Emmen, waar in de loop der jaren veel katholieken neergestreken waren. Rond 1918 werden de eerste afdelingen van de bond in de Zuidoost-Drentse veenstreken opgericht. In feite waren dit over het algemeen al enkele jaren bestaande katholieke veenarbeidersverenigingen die vaak op initiatief van een pastoor waren ontstaan. Veelal droegen ze de naam St. Joseph.

Het ledental van Deusdedit vertoont deels hetzelfde beeld als dat van de moderne bond en de NCLB. Begin twintiger jaren deed zich een sterke teruggang voelen, die zich in Drenthe sneller dan bij de andere bonden weer herstelde tot het niveau van 1920/1921. Ook bij de RK bond zette begin dertiger jaren een periode van hernieuwde groei in, die in 1938 werd afgebroken door een terugval. Een dergelijke afname deed zich bij de NCLB ook voor, maar iets minder sterk. Voor de moderne bond ontbreken de Emmer cijfers, maar gelet op landelijke cijfers is de ook daar opgetreden inzinking niet zo sterk geweest als bij Deusdedit in Emmen.

Tabel 4.*Afdelingen en ledentallen van Deusdedit in Emmen³⁷.*

plaatsen	'19	'20	'21	'22	'23	'24	'25	'26	'27	'28	'29	'30	'31	'32	'33	'34	'38	'39	'40
Amsterd.veld	-	44	64	45	-	-	31	17	18	19	30	71	66	83	95	91	66	78	84
Bargercomp.	47	43	71	160	27	-	93	67	64	39	31	45	37	70	108	105	16	59	58
Bargero.veen	48	25	23	84	34	15	43	47	51	42	49	50	56	63	84	80	64	76	74
Erica	74	101	65	111	52	27	71	88	82	68	73	99	91	97	106	101	72	77	78
Klazienaveen	46	54	89	116	28	15	67	58	58	56	65	65	96	122	140	144	84	96	113
Munsterseveld	-	-	-	35	-	-	22	24	27	20	24	36	33	56	65	69	40	46	43
Zuidbarge	37	29	22	-	32	16	27	21	24	28	48	61	75	72	83	87	65	61	54
Zwartemeer	18	16	64	115	32	6	52	42	43	26	24	32	62	101	123	116	36	62	65
totaal	270	312	398	666	205	79	404	364	367	298	344	490	516	664	804	793	443	355	569

Hoewel we voor Deusdedit alleen cijfers van de ledentallen in de gemeente Emmen hebben, zijn deze toch vergelijkbaar met de provinciale cijfers van de andere bonden, omdat de RK bond in de rest van Drenthe slechts een zeer kleine aanhang telde. Zo had de bond in 1940 in Emmen 569 leden en provinciaal gezien 614. Vergelijking is na 1933 slechts gedeeltelijk mogelijk omdat dan cijfers voor de moderne bond ontbreken. Zo blijkt dat Deusdedit provinciaal gezien steeds de kleinste van de drie is geweest. Het ledental bedroeg de helft of minder dan dat van de NCLB en tot 1933, nog geen kwart van dat van de moderne bond. Dit zijn echter provinciale cijfers, die voor de gemeente Emmen voor de NCLB en de moderne bond ontbreken. Het is daarom goed mogelijk dat Deusdedit in Emmen ten opzichte van de andere twee organisaties een veel hoger ledental had. Dit zou ook verklaren waarom de voorzitter

van de RK bond, A.J. Loerakker, vond dat hem de leiding in Zuidoost-Drenthe toekwam tijdens stakingen en in perioden van onderhandelingen met de verveners. Het grotendeels katholieke Klazienaveen zou in dat geval het centrum moeten zijn.

Vanaf 1919 had Deusdedit een erkende werklozenkas en vanaf 1920 in de van oorsprong Emmenaar J.B. Hemel een propagandist in de veenstreken. Landelijk gezien was een belangrijk moment voor de RK landarbeidersbond dat haar voorzitter Loerakker in 1923 voor de RKSP zitting kreeg in de Tweede Kamer.

De plaatselijke verenigingen

Door gebrek aan gegevens is het bijzonder moeilijk de plaatselijke organisaties in kaart te brengen. Zeker is dat tot de Eerste Wereldoorlog deze verenigingen een grote rol hebben gespeeld. Met de opkomst van de landelijke bonden nam hun betekenis echter snel af totdat in 1920 in heel

Nederland nog slechts 8.1% van de landarbeiders plaatselijk georganiseerd was³⁸. In Emmen kan dit percentage iets hoger hebben gelegen omdat daar verenigingen bestonden die reeds betrekkelijk oud waren en die door hun leden niet zo snel verlaten werden als de jongere verenigingen³⁹. Van de werkloosheidskassen der grote bonden ging echter een grote aantrekkingskracht uit, terwijl ook in perioden van loonstrijd de landelijke bonden meestal succesvoller waren dan de plaatselijke. Aan het begin van de dertiger jaren was slechts een enkele nog lokaal georganiseerd⁴⁰.

De verhouding tussen de bonden

Als men bedenkt dat veelal gesteld wordt dat de kracht van de arbeidersbeweging voor een belangrijk deel gelegen is in de eenheid, dan zal het duidelijk zijn na de voorafgaande beschrijving van de diverse vakorganisaties, dat deze eenheid, overeenkomstig de Nederlandse verzuiling, in de veenstreken nogal te wensen overliet. De tegenstelling tussen de onafhankelijke (NAS) bonden enerzijds en de andere was het sterkst, hetgeen niet verwonderlijk is als we het uiteindelijk doel van de anarchisten en de middelen om dat doel te bereiken vergelijken met die van de andere organisaties. Naarmate de onafhankelijke radicaliseerden werd de kloof dieper. Veel kleiner was de afstand tussen de moderne en de confessionele bonden. Aanvankelijk had de moderne organisatie zich sterk gekant tegen de christelijken en katholieken maar toen deze meer vaste voet aan

de grond kregen aanvaardden de sociaal democraten de concurrentie als een voldongen feit. Hilgenga, bestuurder van de moderne bond, schreef in 1918 dat het goed zou zijn als er richtlijnen kwamen voor samenwerking: 'dan is in elk geval uit iets verkeerd weer wat goeds voortgekomen'⁴¹.

Ook de confessionele bonden waren tot samenwerking bereid, mits dat strookte met hun christelijke c.q. katholieke beginselen. Het streven naar verschillende maatschappelijke ordeningen deed zeker niet altijd afbreuk aan het feit dat de drie bonden elkaar dikwijls nodig hadden. Vandaar dat ze in stakings- en onderhandelingsperioden regelmatig als één front optraden tegen de verveeners en hun organisaties, waarbij overigens niet te ontkennen is dat Deusededit en de NCLB elkaar het beste lagen. Samenwerking met de neutrale bonden was niet uitgesloten en kwam ook in Emmen wel voor, maar aangezien het ledental van de neutrale bond begin twintiger jaren zeer sterk slonk en zich niet meer herstelde waren er maar weinig neutrale arbeidersverenigingen in Emmen over, waardoor ze voor de grote drie nauwelijks interessant waren als partners.

Bij de samenwerking tijdens de loonacties hing de mate van invloed van de respectievelijke bonden sterk af van het aantal arbeiders dat zij telden. Dat Loerakker van de RK-organisatie vond dat hem de leiding in Emmen toekwam is boven reeds gememoreerd⁴². Toch zal de moderne bond in de gemeente Emmen als totaal hoogstwaarschijnlijk de grootste

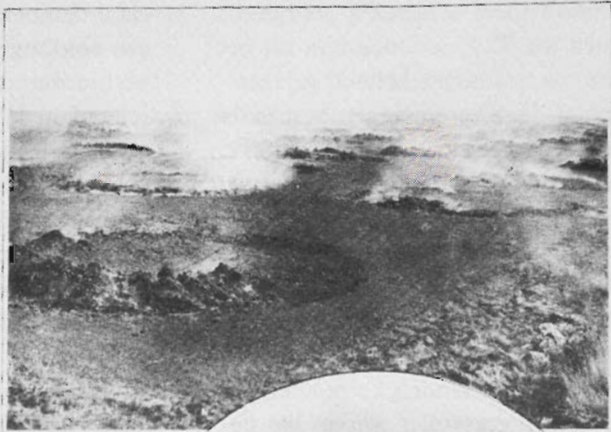
Als de Velden Branden....!

Storm en Vuurgloed woedden weer over Drenthe!

Het verschrikkelijke werd op Woensdagvoormiddag 11 Oct. ontdekt in het Emmer Erfscheiderveen: brand in het veen! En dat bij een storm, die bijna een orkaan werd. Met ontzettende vaart joeg de gloed weidra over de velden, angst, wanhoop, verlammende verslagenheid brengende bij allen die eigen leven, have en goed in gevaar zagen, bij allen die zich dadelijk tot redding en hulp gereed maakten, bij allen die zich de tooneelen van 1928 herinnerden! En nu de ramp verzwaaard door het noodweer! Het is het vreeslijkste, wat komen kan, als de grond onder de voeten verraaderlijk smelt; opvlamt, de vonken uitspreidt, mens en dier verstikken laat in de benauwde veenrook. Nergens, nergens veiligheid, want plotseling is men ingesloten door het vuur, dat in een oogenblik de turfschoppen in de aasch legt, de huizen verveert en de zwaaegers en zorghers in hun radeloosheid traanert! Hoe zwaar moet de verantwoordelijkheid wegen op hen, die hier bij droogte riekeloos met vuur omgaan! Onze foto's geven momenten en situaties, die wel bij ieder het grootste medegevoel moeten opwekken met de gedoopten.

Rechts boven: Een lichte, doch tegelijk ingespannen schouwspel leert het brandende veen, want het geluid van 50 stobben turf worden van den venter De Boer. Geen mensch, geen huis is te zien. Alleen vuur en rook en rook en rook in de verte! Het is een foto, die wel met de eerste gloed kan vergeleken, maar die toch spreekt van de nader sluitende beklemming!

In den cirkel: Midden in het veldland gelopen, niet de woning van J. Hellen en J. Homan, het meest als persoon der vreesende elementen. Alleen het vuur licht omgevoerd. Als het vuur van ommeven op en van hoven af aanvalt, staat de mensch machteloos en radeloos!

Het blussingswerk staat onder leiding van den Burgemeester van Emmen, Mr. Brouma, die een 9 à 10-tal spuiten uit de ontsijpende plaatsen omliggende op volle kracht het werk in. Naar schatting zijn ongeveer 40 huizen, plus tien miljoen baggerwerken, verbrand. Zwaar werk is het blusschen hier, of liever het bejeken van het vuur en het mithebben van duiken en schepen - want de hitte en de rook maakt het welhaast onmogelijk de horden aan te raken, vooral als ook ondergronds het vuur onzichtbaar voortwoerdt, om plotseling elders op te vlammen! Ook de Commissaris van Drenthe met zijn dochter waren op de vertelling aanwezig.

Veenbranden werden niet zelden door stakende veenarbeiders aangestoken, maar even vaak ook door ververs die de verzekeringsgelden wilden opstrijken (foto DMA)

zijn geweest, op de voet gevolgd door de confessionele organisaties. Plaatselijk kon dit echter nogal verschillen. Zo was de afdeling Erica van Deusdedit groter dan de plaatselijke afdeling van de moderne bond. Tot slot kan men zich, aansluitend op het begin van deze paragraaf, afvragen of de verdeeldheid van de vakbeweging een negatieve invloed heeft gehad op het succes van de landarbeidersbeweging. Voor wat de veenarbeiders betreft is dit maar zeer de vraag. De economische omstandigheden waren voor hen dermate ongunstig dat het onwaarschijnlijk is dat een vakvereniging die een vuist maakte meer resultaat had kunnen boeken. In onze tijd zagen we tot voor kort in eigen land en ook in het buitenland, bijvoorbeeld in Engeland waar de vakbeweging vanouds sterk was, de invloed van de bond, die nu veel minder verdeeld is dan toen, tanen ten gevolge van de economische recessie en het ten aanzien daarvan gevoerde overheidsbeleid.

De verveners

Zoveel als er over de veenarbeidersorganisaties te zeggen is, zo weinig is er eigenlijk over de vervenersbonden te vertellen. Het gebrek aan bronnen is hiervan de hoofdoorzaak. Anderzijds is juist dit gebrek illustratief voor het feit dat de vervenersverenigingen over het algemeen niet zo veel voorstelden. Op z'n best betrof het tot ongeveer 1940 een plaatselijke organisatie waarin een aantal, maar ook zeker niet alle verveners zich verenigd had.

De oudste vervenersbond was de in 1880 opgerichte Vereeniging

van verveners te Nieuw Amsterdam, later overgegaan in de Vereeniging van verveners Barger Oosterveen en omstreken te Nieuw Amsterdam⁴³. Voorts bestonden ongeveer vanaf 1920 lokale bonden, voor zover aangetroffen, in Barger Compascuum (één voor de grote en één voor de kleine verveners), Nieuw Weerdinge, Emmer Erfscheidenveen, Oranjedorp, Roswinkelerveen en twee katholieke verenigingen in Klazienaveen en Barger Oosterveen. Christelijke vervenersbonden heb ik niet aangetroffen, maar het bestaan ervan is niet uit te sluiten. Al deze bonden opereerden op zichzelf. In de Eerste Wereldoorlog was een overkoepelende Centrale Vervenersbond ontstaan en in 1919 bestond iets dergelijks ook voor de gezamenlijke provincies Groningen, Drenthe en Overijssel.⁴⁴ Maar na de ineenstorting van de turfmarkt in 1921 gingen deze organisaties alle ter ziele. De meeste verveners gingen bij voorkeur hun eigen gang of bleven bij hun plaatselijke bond aangesloten. Een centrale vervenersorganisatie was volgens velen dan ook niet mogelijk, omdat het veenbedrijf in de ene streek niet vergelijkbaar zou zijn met dat in een ander gebied. In tijden van loonstrijd hadden de grote arbeidersbonden dan ook te maken met evenveel vervenersverenigingen als Emmen dorpen rijk was⁴⁵. Pas in de jaren dertig, toen de crisis bleef voortduren en er nieuwe mogelijkheden en nieuwe vormen van bedrijfsvoering gezocht moesten worden, brak langzaam het besef door dat organisatie ook voor werkgevers noodzakelijk was. Zo ontstond in juli 1937 de Federatie van Nederlandsche Ver-

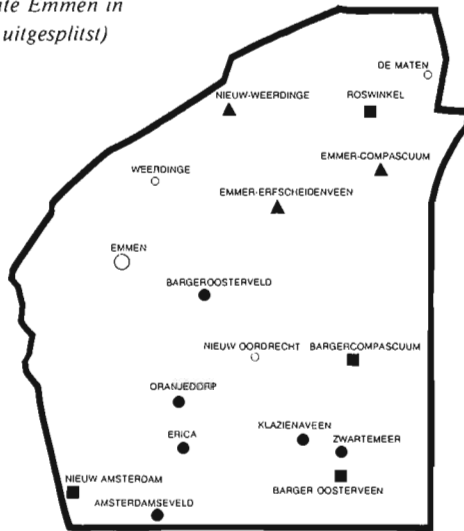
veners bonden, gevestigd te Emmen⁴⁶. Zo goed als alle plaatselijke organisaties in Groningen, Drenthe en Overijssel sloten zich hierbij aan. Vanaf dit jaar werd er dan ook niet meer door de lokale verenigingen, maar door de Federatie met de gezamenlijke arbeidersbonden onderhandeld over de lonen en de arbeidsvoorwaarden. Voorts werd een proefveenderij gesticht, alwaar een meer rendabele exploitatie van de veenderij onderzocht moest worden.

De vraag: wie waren de verveners, hoeft binnen het kader van dit artikel niet uitgebreid behandeld te worden; dat komt ook in *De geschiedenis van Emmen* aan de orde. Toch is het goed er even kort bij stil te staan, omdat anders te snel het beeld zou kunnen ontstaan van „de verveners” als een groep gelijksoortige individuen. „De vervener” bestond evenmin als „de veenarbeider”. Er waren enkele grote-, enige middelgrote- en een vrij grote groep kleine verveners, die dikwijls niet dezelfde belangen hadden. De grote- en sommige middelgrote verveners verhuurden, om het risico te spreiden, veenputten aan kleine verveners. Deze laatsten waren niet zelden van oorsprong veenarbeiders die zelf waren gaan vervenen. De eersten wilden de huurprijzen zo hoog, de laatsten zo laag mogelijk houden, hetgeen de tegenstrijdige interessen al deels aangeeft. Bevestiging van deze tegenstelling vinden we onder andere in het feit dat in Barger Oosterveen behalve een gewone- en een RK- ook een vereniging van kleine verveners bestond. In Nieuw Weerdinge was eveneens een dergelijke organisatie. Deze vere-

nigingen vonden dat hun belangen door de andere vervenersbonden niet goed werden behartigd. Dat er bovendien in Emmer Compasuum zelfs enige verveners van anarchistische huize waren⁴⁷ geeft het beeld van de verveners als een homogene groep de genadestoot.

Het verschijnsel dat zich tijdens stakingen voordeed is dat de grote en enige middelgrote verveners, die het het langst uit konden zingen en die bovendien een deel van hun veen verhuurd hadden, het minst geneigd waren aan de eisen van de arbeiders toe te geven. De kleine verveners daarentegen hadden meestal geen reserves en moesten productie maken om inkomsten te krijgen. Bovendien moesten ze de huur van hun veenput(ten) afdragen, dan wel terugverdienen. Zij waren daarom sneller geneigd iets meer loon aan hun arbeiders te betalen, als er dan tenminste maar gewerkt werd. Zelfs binnen één vereniging, de Vervenersvereniging Barger Oosterveen, de enige plaatselijke organisatie waarvan archiefmateriaal van voor 1940 is overgebleven, zijn tegenstellingen te bespeuren. Er was een groep die de „harde lijn” voorstond en die van mening was dat over het door de bond vastgestelde tarief niet meer met de arbeidersorganisaties onderhandeld moest worden. Een andere groep vond dat je voor een gesprek altijd open moest staan en dat het onverstandig was om geen rekening te houden met de organisaties van landarbeiders⁴⁸. Zelfs als de verveners met de arbeiders een bepaald tarief overeen waren gekomen, behielden enige leden zich het recht voor

Stakingsfrequentie in de gemeente Emmen in de periode 1900-1940 (per dorp uitgesplitst)

- ▲ 10 stakingen of meer in de periode 1900-1940
- 5-10 stakingen in de periode 1900-1940
- 1- 5 stakingen in de periode 1900-1940

om een ander loon te betalen. Al in 1914 waarschuwde de voorzitter Van der Sluis dat het een groot gebrek was dat juist als de lonen besproken werden vele leden schitterden door afwezigheid, zodat besluiten in een dergelijke vergadering genomen, weinig effect sorteerden. Vooral nu de arbeiders zelf het nut van organisatie inzagen, zo zei hij, was dit geen goe-

de ontwikkeling⁴⁹.

Het was echter grotendeels tegen dovemansoren gericht. Rond 1920 waren de arbeiders hechter dan ooit tevoren georganiseerd in landelijke bonden. Zij hadden in de crisis vanaf 1921 dan ook sterkere tegenstanders in de diverse overheidsinstanties dan in de verdeelde en individueel optredende vervenersbonden.

Noten

1. P. van 't Hooft en E. Porskamp, *De ontwikkeling van de collectieve arbeidsovereenkomst in de Groningse en Drentse veenkoloniën*, (scriptie Rijks Universiteit Utrecht 1982) 90.
2. *De Landman*, orgaan van de Nederlandsche Bond van Landarbeiders, 1903.
3. M. van Gastel en J. Kalter, *De veenarbeidersstakingen van 1921: oorzaak en verloop*, (scriptie Rijks Universiteit Groningen 1985) 108.
4. *Emmer Courant (EC)*, 01-02-1905.
5. Van 't Hooft, *De ontwikkeling*, 111.
6. J. Hilgenga, *40 jaren Nederlandsche landarbeidersbond. Gedenkboek van de Nederlandsche Bond van Arbeiders in het landbouw-, tuinbouw- en zuivelbedrijf, 1900-1940*, (Amsterdam 1940) 83, 84.
7. *idem*, 84, 85.
8. *idem*, 97.
9. *Vereenigt U*, orgaan van de Nederlandsche Bond van Arbeiders in het landbouw-, tuinbouw en zuivelbedrijf, 01-07-1916.

10. *idem*, 22-07-1911.
11. *idem*, 03-01-1914.
12. *idem*, 24-04-1915 en 19-06-1915.
13. *idem*, 08-06-1918.
14. *EC*, 07-08-1918.
15. *EC*, 07-07-1920.
16. *Vereenigt U*, 14-09-1918.
17. *EC*, 18-09-1918.
18. Hilgenga, *40 jaren*, 152.
19. *idem*, 150.
20. *EC*, 15-11-1929.
21. Hilgenga, *40 jaren*, 152.
22. *EC*, 30-08-1926.
23. *EC*, 03-04-1929.
24. *Adresboek van de werkliedenorganisaties in Nederland*, ('s-Gravenhage 1920) 181 en 182.
25. *De Vakstrijd*, orgaan van het Algemeen Nederlandsch Vakverbond, oktober 1920.
26. *Ons Werk tot 1921*, (Nieuw Amsterdam 1921) 7.
27. *De Vakstrijd*, 15-09-1921.
28. K.H. van Beek, *Over collectief overleg in het bedrijfsleven, analytische beschouwingen, over de ontwikkeling, voornamelijk in de landbouw*. (Amsterdam 1939) 107.
29. Van Beek, *Over collectief overleg*, 31.
30. R. Hagoort, *Twintig eeuwen emancipatie. Een overzicht over de ontwikkeling van de positie der landarbeiders*, (z.p. 1964) 55.
31. Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistiek der werklieden in Nederland*, dl II ('s Gravenhage 1907) 260.
32. Van 't Hooft, *De ontwikkeling 101*.
33. Hagoort, *Twintig eeuwen*, 68.
34. Van 't Hooft, *De ontwikkeling, 101 en 102*.
35. Samengesteld uit de jaarverslagen in *De Christelijke Landarbeider*, orgaan van de Nederlandsche Bond van Christelijke Landbouw-, Tuinbouw- en Zuivelarbeiders.
36. Hagoort, *Twintig eeuwen*, 62.
37. Samengesteld uit de jaarverslagen in *De R.K. Landarbeider, orgaan van de Nederlandsche R.K. Landarbeidersbond St. Deusdedit*.
38. Hilgenga, *40 jaren*, 135.
39. *Ons werk*, 4.
40. Hilgenga, *40 jaren*, 135.
41. *Vereenigt U*, 14-09-1918.
42. L. Buning, „De geschiedenis van de moderne landarbeidersbeweging in Drenthe” (tot juli 1940) in *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, (Assen 1976) 105.
43. Archief van de Vereniging van Verveniers te Nieuw Amsterdam, inv.nr. 1.
44. *Drentsch jaarboekje, 1919*.
45. *EC*, 15-05-1934.
46. *EC*, 20-07-1937. Archief van de firma J.C. Rahder en de N.V. Rahder machinale turffabriek, inv. nr. 292.
47. H. van Houten, *Anarchisme in Drenthe: jeugdherinneringen van een veenarbeider*, (Baarn 1985) 41-48.
48. Archief van de Verveeniers Vereniging Barger Oosterveen, inv.nr. 2.
49. *Ibidem*.